

Саматова А.А., Миралы кызы А., Мурзаева А.К.

БАЛАНЫН ӨСҮП ӨНҮГҮҮСҮНӨ АТА-ЭНЕЛЕРДИН САЛЫМЫ

Саматова А.А., Миралы кызы А., Мурзаева А.К.

ВКЛАД РОДИТЕЛЕЙ В РАЗВИТИЕ РЕБЕНКА

A. Samatova, Miraly kyzy A., A. Murzaeva

PARENT CONTRIBUTION TO CHILD'S DEVELOPMENT

УДК: 502/504

Илимий макалада ата-энелер бир канча билимдерге ээ болуп туруп баланы тарбиялап өстүрүүгө келгенде эч кандай билимге ээ эмес экендиги, бала тарбиялоодогу билимсиздигинин эсебинен биздин коомдо бактысыз балдардын саны күндөн күнгө жогорулап кеткендиги. Ар бир ата-эне билимине деңгээлине жараша гана балдарды тарбиялап келүүсүнүн жыйынтыгы. Үй-бүлөдө зордук зомбулукка дуушар болуп чоңойгон балдардын физиологиялык өрчүүсү, психологиялык калыптанышуусу, үй-бүлөдөн алган маалыматка карап калыптанып калуусу. Эркек баланын ийгиликтүү болушу энеден көз карандылыгы. Балдардын ата-энеден эң жакшы сөздөрдү угуп, колдоо көрүп, мээрим алса анда ал балада аял затына сый урмат жаралып, оң сапаттар калыптанат. Бул макалада кыздардын эркекке карата кандай мамиле кылуу керектиги айтылат, эгер кыз балдар ата тарабынан колдоого алынып, аларга мээрим тегүлсө, эркекке болгон туура көз караш калыптанат, кыз баланы кордоп, уруп, мээрим төкпөсө анда кыз балдарда эркекке болгон туура эмес көз караш калыптанат, биринчи жакшы сүйлөгөн эркекке тез азгырылып, турмуш курган соң зордук зомбулукту кадимки жашоо көрүнүштөрү деп кабыл алып, чечкиндүү кадам жасай албай калуулары жөнүндө баяндалган.

Негизги сөздөр: өспүрүм, курак, психология, интеллектуалдык, эффективдүүлүк, позитивдүү, чөйрө, зордук-зомбулук, социалдык-экономикалык.

В научной статье рассматривается то, что родители обладают определенными знаниями и ничего не знают, когда дело доходит до воспитания ребенка, а число несчастных детей в нашем обществе растет день за днем из-за их неспособности воспитать ребенка. Это результат того, что каждый родитель воспитывает своих детей в соответствии с их уровнем знаний. Физиологическое развитие, психологическое становление детей, выросших в условиях насилия в семье, формируется в зависимости от информации, полученной из семьи. Успешность ребенка зависит от матери. Если дети слышат от родителей самые добрые слова, получают поддержку, любовь, то у них появится уважение к женщинам, сформируются положительные качества. В статье рассказывается о том, как формируется отношение у девочек к мужчине, если у девочек формируется правильное отношение к мужчине, если их поддерживает отец, т.е. любит, не оскорбляет, а если бьет, не любит, то у девочек формируется неправильное отношение к мужчине, они быстро поддаются первому хорошему мужчине, и они не могут сделать решительный шаг после вступления в брак, воспринимая насилие как нормальное явление жизни.

Ключевые слова: подросток, возраст, психология, интеллектуальный, эффективность, позитивный, среда, насилие, социально-экономический.

The scientific article examines the fact that parents have certain knowledge and know nothing when it comes to raising a child, and the number of unhappy children in our society is growing day by day because of their inability to raise a child. This is the result of each parent educating their children according to their level of knowledge. The physiological development, psychological formation of children who grew up in conditions of domestic violence, is formed depending on the information received from the family. The success of the child depends on the mother. If children hear the kindest words from their parents, receive support, love, then they will have respect for women, positive qualities will be formed. The article describes how girls' attitude to a man is formed, if girls form the right attitude to a man, if their father supports them, i.e. loves, does not offend, and if he beats, does not love, then girls form the wrong attitude to a man, they are quickly seduced by the first good man, and they cannot take a decisive step after marriage, perceiving violence as a normal phenomenon of life.

Key words: adolescent, age, psychology, intellectual, efficiency, positive, environment, violence, socio-economic.

Биз ата-энелер өзүбүз үчүн бир канча билимдерге ээ болуп туруп баланы тарбиялап өстүрүүгө келгенде эч кандай билимге ээ эмес экенбиз. Ушул бала тарбиялоодогу билимсиздигибиздин эсебинен биздин коомдо бактысыз балдардын саны күндөн күнгө жогорулап кетүүдө. Ар бир ата-эне билимине жана деңгээлине жараша гана балдарды тарбиялап келебиз. Эгерде баланын тарбиялоодо ата-эненин орду деген пунктка, же билимге ээ болгонубузда жагымсыз жагдайга туш болгон балдардын саны аз болоор эле.

Үй-бүлөдө зордук зомбулукка дуушар болуп чоңойгон балдар эч убакта бактылуу болуп чоңойгон балдардан өзүнө тең издебейт. Алардын психологиясы боюнча андай балдар өзүн аларга теңсинбей, өзүнө окшогон инсанды издеп тапканга аракет кылышат. Анткени адам өзүн кандай бааласа ошого тартылат. Эркек баланын ийгиликтүү болушу энеден көз каранды. Эгерде эркек бала энеден эң жакшы сөздөрдү угуп, колдоо көрүп, мээрим алса анда ал балада аял затына сый урмат жаралып, оң сапаттар калыптанат. Кыз балдар ата тарабынан колдоого алынып, мээрими тегүлсө, эркекке болгон көз караш калыптанат. Атасы кыз баланы кордоп, уруп, мээрим төкпөсө анда кыз балдарда эркекке болгон туура эмес көз караш калыптанып, биринчи жакшы сүйлөгөн эркекке тез азгырылып, турмуш курган соң зордук зомбулукту кадимки

жашоо көрүнүштөрү деп кабыл алып, чечкиндүү кадам жасай албайт. Ошондуктан үй-бүлөлүк мамиле балдардын өсүп өрчүүсүндө, чечим кабыл алуунун өнүгүшүндө негизги өбөлгөсү болот. Бирок, ар бир үй-бүлөнүн ичиндеги мамиле деңгээли ар кандай болушу мүмкүн. Бул таасирлер балдардын өсүп өнүгүүсүнө оң жана терс таасирлерди берет. Баланын образынын негизинде үй-бүлөлүк мамилелердин өзгөчөлүктөрүн жана үй-бүлөдөгү баланын эмоционалдык жыргалчылыгын аныктоого болот [4]. Ата-энелердин билиминин төмөн деңгээли өспүрүмдөрдүн өнүгүүсүн артка тартат.

Ар бир ата-эне өзүнүн алган тарбиясын рефлектордук түрдө баласына колдонуп баштайт. Анткени үй-бүлөдөн алган ар бир баланын тарбиясы турмушунда чагылдырылат жана муундан муунга өтөт. Ата-энесинин сүйүүсүнө, мээримине тоюп чоңойгон балдардын психологизмде эч кандай терс көрүнүштөр болбойт. Башкаларга мээрим менен карайт, колуна келсе жардам берет, көмөктөшөт. Мээримге тойбой чоңойгон балдарда өзүмчүлдүк касиет жогору болот, ошондой эле эмне үчүн ага мага эмес деген суроонун үстүндө көпчүлүк мезгилде бирөөлөргө кыянатчылык жасашат.

Бала өзүнө болгон мээримди бөлдүрүү үчүн түрдүү жолдорго барышы мүмкүн. Оорусам мага атам же апам карайт деп, ооруганга аракет кылышат, же чырдуу болгондо көңүл бурушат деп түрдүү нерселерди ойлошот. Жүргүзгөн анкеталарыбыздын ичинен бир аялдын эскерүүсү: - «мени апам өтө көп урчу, атам ичип келген мезгилде өчүн менден чыгарчу. Бир күн аябай тоюп кеттим, өзүмө-өзүм кол салдым, кайсы дары экенин билбеймин бир ампуланы сындырып ичип алдым. Өзүмдү ошол мезгилде жоготупмун, реанимацияда өзүмө келдим, апамдын врачтарга жалынып ыйлап жатканын уктым, эмне кылсаңар да менин кызымды аман алып калгылачы деп жатыптыр. Мен ичимен ойлодум демек апам мени жакшы көрөт турбайбы деп. Бирок мени апам дайыма «тул катын» деп урушчу, азыр эми мен тул катынмын. Бир канча күйөөгө чыктым. Бирок эрден жолум болгон жок» - деп сөзүн бүтүрдү. Мына ата-эненин тарбиясы. Баланын үй-бүлөдөн алган ар бир тарбиясы, көзү менен көргөн окуяны, кулагы менен уккан сөзү, тили менен сүйлөнгөн сөздөрү ар бир колдонулган органдары аркылуу организмине сиңе берет. Ошол сиңген маалыматтары турмушунда чагылдырылат. Баланын организми буга чейин жашоого туура келбеген шарттарда жашоо мүмкүнчүлүгүн алат же мурда чечилбей келген көйгөйлөрдү чечет [1].

Жогорудагы каарманыбыздын апасынын «тул катын» деген сөзү кызынын генине жазылып бүттү,

натыйжасында кызы тул катын болуп олтурат. Балага ата-эненин материалдык жетишкендиктеринен да мээрим, мамилеси керек. Ата-энеси миграцияда жүргөн балдарга анкета жүргүзүлгөндө аларда «жанымда апам эле болсо болду эле, мага куурчактын кереги жок» - деген жооптор 98%ти түзгөн. Демек ушул анкеталык жыйынтыктан эле биз билсек болот балага биринчи орунда ата-эненин мээrimi тураарын.

Балдардын өзүн-өзү баалоосун өркүндөтүүдө ата-энелердин, досторунун, мугалимдеринин ролу чоң жана талашсыз. Ата-эненин ролун караганыбызда, үй-бүлөдө бала адегенде өзүнүн айлана-чөйрөсүн билип, курчап турган дүйнөнү бардык сезүү органдарынын жардамы менен таанышат, үй ичиндеги буюмдар, жаратылыш кубулуштары жана ага байланыштуу окуялар менен таанышат. Үй-бүлөдө бала негизги муктаждыктарын канааттандырат [7], үй-бүлө баалуулуктарын, маданий жана улуттук каада-салттарды үйрөнөт. Идеалында, бала үй-бүлөдөгү биринчи рухий тажрыйбаны алат. Бирок ата-энесинин деңгээлинде гана.

Бала – бул ата-эненин эң жогорку деңгээлдеги жаратуусу. Ошондуктан бул жаратууну чыгармачылык процесс катары кабыл алуусу керек. Эгерде ата-эненин өзүндө андай түшүнүк жок болсо, анда кайдан билмек.

Ата-эне бала үчүн негизги аалам, ал эми ата-эне анын ичинде күн жана ай сыяктуу. Ар бир бала бир азга болсо дагы ошо ааламда өзүн ааламдын борбору катары сезгенде, бала өзүн – ишенимдүү болуп чоңойот. Бала ата-эненин көз карашынан, мамилесинен өзүнүн баркын сезет. Бала генетикалык эс тутумга мүнөздүү болгон ата-эне стандартына дал келе турган ата-эненин идеалдаштырылган образына муктаж болушат. Ата-эне баласынын келечек жашоосу үчүн ошол образды балага толук калыптандырып берүү зарыл. Баланын ички дүйнөсүндөгү ата менен эненин позитивдүү образдары баланын психико-физиологиясынын негизи жана ден-соолуктун кепилдиги. Бала ата-энелер үчүн билим берүү жана окутуу объектиси гана эмес, ошондой эле ал өзүнүн укуктары жана милдеттери менен субъект болуп саналат [5]. Ата-эненин ар түрдүү образдары баланын аң-сезиминде үстөмдүк кылып, алардын башка адамдар менен болгон мамилесинин мүнөзүн, анын өмүр бою социалдык иштешин аныктап, психикалык туруктуулукка жана ден-соолукка таасирин берет. Ата-энелердин образдарына биринчиден өз ата-энесинин алынган образы, экинчиден ата-энелердин архетиптери кирет. Бул архетиптер – Атанын жана Эненин прототиптери – баланын аң-сезимине сиңип калган аталар менен энелер жалпы-

ланган образдары. Ал образдарды балдар кайдан алышат, адабий чыгармалардан, өтүп кеткен чоң ата, чоң энелерден. Алар ошол образдардын эң көп кездешкен жана дайыма кайталанган чындыктар күчтүү архетиптерди жаратат.

Ата-энелердин образдарынын прототиптеринин проекциялары (архетиптер) баланын психико-физиологиялык калыптанышында жана турукташуусунда маанилүү ролду ойнойт.

Баланын ата-энеси жөнүндө түшүнүгү жашоонун ар кандай мезгилдеринде алардын образдары өзгөрүлүп турат. Ата-энелердин образдарынын калыптануу динамикасын ар кандай курак мезгилдеринде карап көрөлү: эрте балалык, жыныстык жетилүү мезгили, бойго жеткен мезгил жана ата-энесинен айрылган мезгил кылып. Баланын алгачкы балалык мезгилдеги ата-энелердин образын караганда эне бала үчүн архетиптик түрдө аздыр-көптүр аң-сезимсиз абалда кабыл алынат. Эне бактылуулуктун, эс алуунун, туруктуулуктун, жашоонун булагы болуп ал эми ата динамикалуу үстөмдүк кылган, коргоону мүнөздөгөн жана аракетке үндөгөн инсан катары кабыл алынат. «Ар бир эс тутумумда апамдын дайыма катышуусу жүрөт. Анын образы менин жашоом менен тыгыз байланышта, ошондуктан ал менин балалыгымдын биринчи мезгилиндеги анча берилген эмес, бирок ал ага ар дайым катышып турат» - деп жазган Аксаков.

Ата жана Эне архетиптеринин кичинекей кезинен баштап ата-энелерине проекциясы ата-эненин идеалдаштырылышын (эне эң сулуу, ал эми ата күчтүү) жана баланын аң-сезимсиз идеал менен чыныгы ата-эненин ортосундагы айырмачылыкка өтө сезимталдыгын түшүндүрөт. Ошонун эсебинен балада түшүнбөөчүлүк келип чыгат. Эгерде мен жакшы болгонумда ата-энем мындай болмок эмес, мен жаманмын же дагы башка сөздөр менен. Ата-эненин жүрүм-туруму алардын берген тарбиясына карама-каршы келсе, балада ошончолук невроздун жана физиологиялык оорулардын пайда болуу коркунучу жогору болот. Ата-эненин образдары баланын аң-сезиминде сезим аркылуу үзгүлтүксүз мейкиндик-убактысында калыптанат, андыктан ата-эненин берген кеңеши, акылы тарбиясы маанилүү эмес, маанилүүсү, алардын балдарга көрсөткөн ар кандай иш-аракеттери. Ал иш-аракеттер үй-бүлөдө өздөрүн ата-энелеринен алган тарбиясы, мээрим, өзүн алып жүрүүсү, бири-бирине болгон мамилеси, билим деңгээлдери кирет. Демек, жакшы тарбия алган, мээримге тойгон ата-энелер баланын жогорку деңгээлде психологиялык жана физиологиялык өсүп өрчүшүнүн кепилдиги болуп саналат. Баланын мындай ата-энелерди кабыл алуусу бир

катар позитивдүү эмоциялар менен коштолот жана ата-энелердин образдарынын калыптанышы Ата жана Эне архетиптеринин позитивдүү проекциясынын таасири астында болот.

Ата-энелердин позитивдүү образдары – балдардын өсүп өрчүүсүндөгү пайда болгон оор кырдаалда жеке адамдын психикасын турукташтырууга жардам берет ошондой эле аң сезиминдеги оң энергияны жандандырып аны активдештирет. Дени сак, ынтымагы бекем, бакубат үй бүлө бул эң жогорку баалуулук [3].

Баланын генине 7 жашка чейин бардык жакшылык жамандыктар 98% сиңет. Ошол мезгилде мүмкүн болушунча мээрим төгүп көңүл буруу керек. Нары ойноп тур, көңүлүм жок, атаң мени көңүлүмдү чөктүрдү, сен дагы кыжырыма тийбе деген сөздөр баланын жүрөгүн муздатып баланы таш боордукка алып келүү менен анын жан дүйнөсүндө стресс башталат. Ал стресстин негизинде баланын ден соолугу начарлайт. Валеологиялык багытты изилдөөчүлөр И.И. Брехман жана А.Г. Щедриндин изилдөөсүндө ден-соолукту жекече сапат деп эсептешип, ал «сенсордук, оозеки, структуралык маалымат агымынын сандык жана сапаттык көрсөткүчтөрүнүн кескин өзгөрүшү шартында куракка ылайыктуу туруктуулукту сактоо» деп аныкталат [2]. Академик М.К. Агажанян, дененин ден-соолугу же түрдүү шарттарга адаптацияланышы «функционалдык тутумдардын, органдардын жана тканьдардын, ошондой эле башкаруу механизмдеринин өз ара байланышындагы активдүү иштин туруктуу деңгээли» - деп эсептейт [4].

Жүргүзүлгөн анкетанын натыйжасында мээримге тоюп чоңойгон эркек балдар 3%ти түзүп, алар эч кандай мектеп, көчө мушташтарына катышкан эмес. Ал эми ата-эне мээриминен сырт өскөн балдардын 975 и жогорудагы айткан мушташтарга катышкан. Анткени алардын ар биринин оюнда мени менен апамдан же атамдын иши жок, же мен аларды кызыктырбаймын деген түшүнүк болгон. Балада атам же апам менин менен иши жок же мен аларды кызыктырбаймын деген ой кайдан жаралат. Аны ата-энелер өзү балада калыптандырат. Кантип? Бала өзүнө болгон ишеним менен апа мен бул нерсени жасадым же бул сабактан жакшы бааны алып келдим деген кабар менен келет. Анда ата-эне койо турчу, сенин баандан менде зарыл жумушум бар же башың ушуга жеттиби мындай кылып жасасаң болмок деген сөздү кайтарышат. Мында баланын физиономиясында буркан-шаркан болгон сел жүрөт. Демек менин колумдан келбейт турбайбы, мен жакшы жасаганымда апам же атам кубанмак. Мен аны кубандыра албадым, менин колумдан эч нерсе келбейт деген түшүнүк менен өзүнө болгон ишеним жоголот. Экинчи жасаган нерсесин ата-

энесине көрсөткөнгө даабайт. Ошону менен балада «мен» деген принцип өчөт. Бардык нерсеге кызыгуусу өчүп, кийинки жашоосунда кедергисин тийгизет. Өзүнө болгон ишеними өчүп, бирөө үчүн жашап калат. Башканын жакшы көрүүсүнө татыганга, башкаларга жаканга аракет кылып калат. Анда мындай балдардан, бироонун кызычылыгын өзүнүн кызыкчылыгын жогору койгон балдар калыптанып калат. Алардан: ушакчы, жалганчы, бирөөгө жасакерленген инсандар тарбияланып калат. Ушундай инсандар менен коом өнүгөбү? Деген суроону өзүбүзгө берип көрөлү. Эгерде ата-эне компотенттүүлүгүнө ээ болгон ата-эне болсо, баласына оо азамат да менин уулум же кызым, деп кубаттап, соонун жасапсын, мен сени менен сыймыктанам, сен күчтүсүң, же дагы бир жакшы сөздөр менен кубаттаган болсок анда биз эң жакшы балдарды тарбиялап жаткан болобуз. Коомго чоң салым кошуп жаткан болобуз. Анткени толук инсандык компотенттүүлүккө ээ болгон атуулду тарбиялап жатабыз. Тарбиялоо стили – баланын үй-бүлөдөгү мамилесини чагылдырып берет. Ата-эненин балага болгон камкордугунун, көзөмөлүнүн даражасынан ата-эне менен баланын ортосундагы тыгыз эмоционалдык деңгээли (эмоционалдык жылуу – эмоционалдык суук) ошондой эле баланын жүрүм-турумун башкаруу мүнөзү мүнөздөлөт [7].

Кыргыздарда «жаман үйдөн жаман түтүн чыгат» же «Эшигин көрүп төрүнө өт» - деген макалдар бекеринен чыккан эмес. Биздин ата-бабаларыбыз илим-билимден алыс болгону менен улуу философтор болушкан. Себеби биз балдарды тарбиялоодон алдын өзүбүздү тарбиялашыбыз жакшыраак. Эмне үчүн балдарыбыз жалганчы жасакер чыгып жатышат. Эмне үчүн көпчүлүк үйлөрдөн жаман түтүн чыгып калды. Анткени ата-энелер өздөрү себеп болуп беришет. Үйүңө келген конокко жасакерленип сүйлөйбүз, балабызга бербеген даамыбызды коногубузга койобуз, өзүбүздү коноктон кийинки орунга койобуз. Балабыз эмнени көрүп турат. Өзүнү сыйлабаганды, эл эмне дейт катыгун карызга болсо да алып кел деген сөздү угуп жатат. Жыйынтыгында көрүп эле алып жаткан тарбиядан балада бирөө үчүн жашоо калыптанып жатат. Баланын сиздин иш аракетинизден өзүнө болгон ишенимин арттырам «Мен» деген түшүнүктү калыптандырам десеңиз анда сыйлоону өзүңүздүн үй-бүлөңүздөн баштаңыз. Күйөөңүздү, кайын журтунузду, балдарыңызды сыйлаңыз. Конокко эмес даамдуу тамак ашты биринчи үй-бүлөгө бериңиз. Бардык жакшы нерселер үй-бүлөгө арналганда гана балада көз аркылуу жакшы нерселер генине жазылат. Натыйжада

сырттан келген конокко эмес, баланын өзүнө ыраа көрүү сезими калыптанат. Өзүнү баалоо касиети өсөт. Балаңызга кумир болосуз, ар бир сөзүңүздү, ишинизди кайталаганга аракет кылат. Ушул иш аракеттердин натыйжасында тарбиялап жаткан балаңызда сиздикидей түшүнүк калыптанат. Ошондуктан ата-энелердин өзүнө болгон ишенимди өздөрүнөн баштап, балага бериле турган чынжырчаны үзүү талабы турат. Үй-бүлөлүк тарбия – өз ара түшүнүшүү жана бири-бирин урматтоо принциптерине негизделген.

Эгерде балаңыз бир нерсени жараткысы келип жасады, ал жасаган иши жогорку деңгээлде чыкпады. Аны ата-энеси урушту, жазалады, колуна инструменттерди алып койду жана сеинин колундан эч нерсе келбейт деген сөздү кошумчалады. Мындай мезгилде баласынын физиолого-психологиясына «вирус» киргизгенин сезбеди. Келечектеги ийгиликтүү инсанды талкалаган «вирус» кирди. Мындай балдарда келечекте олуттуу кадам жасай албайт. Анткени бала чагында ата-энесинен алган жаза баланын генине жазылды. Кокус пландалган жумушту толук кандуу жасай албасам мени сөссүз жаза күтүп турат деген түшүнүк менен өзүнө болгон ишеними жоголот. Натыйжада баланын өзүн өзү балоосу, инсандык өнүгүүсүнө бөгөт койгон болобуз.

Адабияттар:

1. Авдиенко Г.Ю. Влияние мероприятий психологической помощи студентам в начальный период обучения на успешность адаптации к образовательной среде вуза // Вестник психотерапии. - 2007. - № 24. - С.8.
2. Алтынова Н.В. Физиологический статус студентов-первокурсников в условиях адаптации к обучению в вузе / Н.В. Алтынова, А.В. Панихина, Н.И. Анисимов // В мире научных открытий. - 2009. - № 3-2. - С.99.
3. Гиппенрейтер Ю.Б., Психология индивидуальных различий / ред. М.: ЧеРо, 2000. - 76 с.
4. Головин С.Ю. Словарь практического психолога: [Эл.рес.] / С.Ю. Головин // <http://vocabulary.ru/dictionary/25/word/>
5. Дружинин В.Н. Психология семьи / В. Н. Дружинин. - М.: КСП, 2016. - 160 с.
6. Зайцев Д.В. Социокультурный анализ современных семей разных типов: сравнительный анализ / Д.В. Зайцев, О.В. Зайцева // Вестник психосоциальной и коррекционно- реабилитационной работы. - 2015. - № 4. - С.55.
7. Кузьмишина Т.Л. Стили семейного воспитания: отечественная и зарубежная классификация / Т.Л. Кузьмишина // Современная зарубежная психология. - 2014. - №12. - С.16-23.
8. Касымбеков Э.А. Место семьи в воспитании детей. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2019. №. 4. С. 65-67
9. Мамашарип кызы Б. Влияние семьи на развитие ребенка. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2018. №. 12. С. 47-49.